

ինչպէս կ'երեւայ՝ հայերեն չգիտցողի մը ձեռքը, այնպէս որ քնագրին տպագրական սխալներն ալ միասին այնտեղ ածացած են: Այսպէս՝ Միլանի տպագրութեան «արբանձամ», gen. / համու, Պարիսին՝ «... համու, ըրած է՝ միութեան գիծը չիմանալով. նոյնպէսի բառն «ազատոհմ» եւն: Բազմաթիւ են նաեւ տպագրական սխալներն, զոր հայերէնին անգէտ մը միայն կրնար չտեսնել եւ չուղղել:

Նիթե Ռիփոյա այս բառգիրքը նախ հրատարակած է եւ յառաջընթացին մէջ կը խոստանայ թերականութիւն մը, ինչպէս կարելի է որ Բազմաթիւ յօդուածագրին համեմատ՝ Ռիփոյա թերականութեան յառաջընթացին մէջ «ծանուցանել թէ յառաջ քան զհրատարակութիւն իրմէ աշխատասիրուած եւ խոստացուած հայ-լատին բառագրոց, հարկ սեպիք եւ նախ ի լոյս հանել զթերականութիւն» թերականութիւնը մեր ձեռքը չկայ, ուստի եւ լուծածը կը ձեռնար յառաջընթացին վ. թարգմանչին:

Հ. Գ. Գ.

ԱՅԿԱՅԻՆ ԹԵՐԻԹՐԵԼ ԹՈՂԿԵՓՈԻՆՅ

1. Կարելոյ երկստիւղուն մը: — 2. Գնրմանկայի նայ ուսման: — 3. «Հայ զորքը քննադատութեան առաջ»: — 4. Խորագրմանութիւնը պէտքը մեր զգալանութեան մէջ: — 5. Գաւառական քաղաք: — 6. Ա. Քաւանթարի «Սատուղ»: — 7. Պրոֆ. Ա. Ներոնի: — 8. «Արար», պատկերազարդ նախընթաց: — 9. «Այստեան եւ այնտեղ» լեզուն: — 10. Բարերար նայ տիկին մը: — 11. Բ. Ալեքսանդր: — 12. Ուսումնասիր զմանապէս մը:

Նոր դուռն մը կը բանանք այս թուով: Մինչեւ այսօր Հնդկի խնդրագրութեան հասած նամակներէն ուրախութեամբ տեսանք, թէ արեւմտեան զրականութիւնը՝ բոլոր մանաւանդ այլեւայլ լեզուաւ գրուած հայկական ստուգանքներով թարգմանելով, քննադատելով ընդերքոյցոյց ծանոթացնելու մեր շահին տպագրական մնացած չէ: Գիտական հայ խորհրդակցութիւնը իրօք օգուտ կը տեսնէ այս մեր ծրագրէն: Բայց ժամանակը շատ բան կը հաստատէ, շատ թերութիւններ կ'ուզէ եւ նորանոր հարցերն եւ — պետքուն զարման գտնելու ծամբան իսկ մատնացոյց կ'ընէ: Հնդկութեան երկն — միշտ մանակալիներու խորքին վրայ յենունք — օտարալեզու գիտնականներ կը շանայ կապել ազգային գիտնականաց հետ, կրնայ եւ — հարկ է անհրաժեշտ — կապել իրարու անհատները՝ ազգային թերթներու խմբագրաց գրքէն ելած յօդուածները ծանոթացնելով: Շատ բան կը գրեն իբր լուր, իբր հետազոտութիւն, իբր քննադատութիւն՝ օր. ազ. Մշակ, Աշխատ, Նոր Գրք եւն, սրտից կը ծանուցանայ Ռուսահայը. բայց քանի անգամ կը համարուի արեւմտեան հայութիւն, որ կանոնաւորապէս թերթէ վերայինայ թերթէ երբ: Դարձեալ արեւ-

մտեան կամ աւելի Պոլսոյ հայ թերթերը կը գրեն ինչ ինչ զոր Ռուսահայ ընթերցողները կը կարգան, այս: Բայց կամ միայն Ռուսահայ խմբագրներն, եւ կամ կարի ուսուս առանձնաշորհեալ ոմանք՝ Հնդկութեան Բոյն — ի Բոյն պիտի նուիրէ իւր քանի մ'էջերն այս երկու coryphées-երու լեզուն փոխադարձ մաքուրացման: Խմբագրութեան այն խառնակներէն մին «Ծաղկաբաղ», ստորագրութեամբ պիտի թափառէ ազգային ամեն լեզուներու մէջ, հատկապէս իւր ամսական փնջին համար ամեն ծաղիկ որ ցրուած պիտի բուսնի ազգային լեզուական — մատենագրական պարտիկին մէջ, Գիտարին եւ պատասխանատու գործ, որ կը թելեւանայ էթէ որոշ ծրագրով սկսուի եւ ոչ յախուռն: Դրապէս շատ պարզ է, Հնդկութեան գիտած սահմաններուն մէջ ձեռքը համար, այս փունջը պիտի կարգուի:

ա) Հայ մատենագրութեան վերաբերեալ ամեն մանր ծանօթութիւններէ:

բ) Գաւառական կենաց վերաբերեալ կարեւոր լեզու:

գ) Հայ պատմութեան եւ քննադատութեան նկատմամբ գրուածներէ:

դ) Եւ վերջապէս ազգային գործիչներու, ծանօթ գրիչներու, հրապարակագիրներու արժանաւոր ինքնադրութիւնները ներք պիտի մատակարարեն այս փնջին:

Բայց «Ծաղկաբաղ», պիտի ջանայ լսի բանաբաղ մը ըլլալ, այլ իւր կարեւոր համարած ծաղիկը պիտի նկարագրէ, եւ միշտ այն սկզբունքէն պիտի առաջնորդուի, թէ որչափ գիտարին նոյն շափ կարեւոր է ամփոփ զազգային մը տալու տունը քննադատութեան փորձաքարին վրայ զարնել իւր լեզուն, որպէս զի ընթերցողներուն ըզով պարզ միջնորդի պաշտօն չկատարէ, այլ նաեւ «Ծաղկաբաղ» ըլլալ — բանասիրտ անդէկատու:

«Առ ի Բոյն» ինչպէս վերը նշանակեցինք, կը բանանք այս դուռն, որուն շարունակութիւնը կրնամ պիտի ունենայ մեր ընթերցողներէ գտած համակրութեան: Քանի մը փունջ նուիրելէն ետքը պիտի ներկայանայ «Ծաղկաբաղ», իւր բարեկամներու եւ մտերմական հարցմամբ մը պիտի ինքզին ընդհանրութեան կարծիքը կամ անկողնի գիտողութիւնները, եւ ըստ այնմ պիտի շարունակէ իւր պաշտօնը կամ կարողագունք մը պիտի յանձնէ:

Հարկ համարեցանք տալ այս քանի մը ծանօթութիւնները, վրան զի այս «առ ի Բոյն» Հնդկութեան անօրինի ծրագրին վրայ յաւելուած մ'ըլլալով, պատասխանատուութիւնը կ'իյնայ Բոյն եւ Բոյն «Ծաղկաբաղ» վրայ:

Եւ յայտարարենք միանգամայն՝ թէ առանց մեր սկզբունքը զոհելու պիտի ջանանք ամեն ազգային լեզուներուն ալ՝ որ մեր ձեռքը հասնեն, առանց կարեւոր եւ անպակտի տարբերութեան, մուտ չնորհել մեր «Ծաղկաբաղ» մէջ. եւ մանաւանդ թէ «Ծաղկաբաղ» կը գիւմ իւր ընթերցողներէն՝ ինքզինով, որ նաեւ այնպիսի մանր լեզու՝ որ տպագրուած չեն, հարցողութիւնն, սրտէս զի՝ բազմազանեան, եւ՝ բազմաբոյր,

բլայ «փնջիկը»՝ երկու երեք ամսոյ միջոցը բաւական պիտի բլայ զմեզ համազեւո՛ւ թէ հարկ է, այս «փնջը» causerie = Plauderei «խօսակցութեան» մը փոխել։

1. Կերտոր երթո՞ւնք ինչ ա՛յ. Գր. Նորայր Բիւզանդացի էջմիածնի ապարանք յանձնած է «Կորիւնի», զկայ ընդարձակ երկասիրութիւն մը՝ 40 թերթ ծաւալով, եւ արդէն ապագութեան թղթաւորութիւնն էլսած է։ Մանրակրկիտ հեղինակին սնունն իսկ բաւական յայտ կու տայ թէ ծանր եւ ժամանակին քննադատական ոգւոյն համեմատ հետադարձութեամբ մը պիտի հարաւանայ ազգային մասնագործութիւնը։ Տպագրութիւնը ցանկալի է որ այնչափ չեկրկարածգի, ինչպէս Սոկրատայի գծախաւարար։

2. Գերմանիոյ հայ առնուշեփէր, Գերմանիոյ պրիւսիայի համալսարաններուն մէջ մասնագիտութիւն մը սորվող հայ աշակերտաց թիւը.

Արտաւարձութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 2 աշակերտ
— Բերլինի	» 1 »
— Հայդելբերգի	» 1 »
— Բանի	» 1 »
	Գումար 5 աշակերտ

Մանկավարժութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 1 աշակերտ
— Ենայի	» 2 »
— Միւնխենի	» 1 »
	Գումար 4 աշակերտ

Լեզուագիտութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 2 աշակերտ
— Ստրասբուրգի	» 1 »
	Գումար 3 աշակերտ

Բժշկութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 1 աշակերտ
— Բերլինի	» 1* »
— Հալլէի	» 1 »
	Գումար 3 աշակերտ

Իւրաքանչեւութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 1 աշակերտ
— Բերլինի	» 1 »
	Գումար 2 աշակերտ

Ընդհ. գրականութեան եւ Պարսկութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 2 աշակերտ
— Ենայի	» 1 »
	Գումար 3 աշակերտ

Բնիւ. գիտութեան թիւ.	
— Բերլինի	համալսարանը 1 աշակերտ
Ընդհ. գիտութեան թիւ.	
— Բերլինի	համալսարանը 2 աշակերտ
	Գումար 3 աշակերտ

Քիմիա.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 3 աշակերտ
— Հայդելբերգի	» 1 »
	Գումար 4 աշակերտ

* Հիմա փոխադրուած է Չիլենայի համալսարանը։

Միւնխենի.	
— Միւնխենի	համալսարանը 3 աշակերտ
Գիշերադպրութեան թիւ.	
— Լայպցիգի	համալսարանը 2 աշակերտ
	5

Ընդհ. գումար 32 աշակերտ

«Արմազանդ» որմէ կը քաղենք այս տեքստ, կը յաւելու.

«Բաց ի այդ համալսարաններու հայ ուսանողներէն, Գերմանիայի քանի մը ճեմարաններուն մէջ կ'ուսանին քանի մը տաճկաստանցի հայ ուսանողներ, Գերմանիայի հայ ուսանողներու ամենամեծ տոկոսը կու տայ Միւնխաց ախարհը» —

3. «Հայ գրողը ինչպէս թուի առաջինը» բնաբանով «Հեղինակ» վէպին հեղինակը՝ Մարիամ խաթիսեան՝ Մարտի ամսագրի (1895 թ. 11) մէջ բուռն յարգաբանքով ընել կ'ուզէ հայ քննադատներու վրայ, ըսելով՝ թէ հայ քննադատութիւն գոյութիւն չունի(?) գեւ. ցայժմ բոլոր քննադատներն երեք սկզբունքի հետեւած են. «Հարցին, աշուտութիւն եւ սուղա, ի դաջ առեալ — միտ հեղինակն է խառնը — միտ այն «քիչ հեղինակներն, որոնք գրել են, օրինակ, Պատկանատի մասին» Մարտի մէջ եւ Պաշտօնի մասին Եւրոպայի Հեղինակին խօսքերուն վրայ պէտք է զարմանալ, թէ յանկարծ կ'սլո մը խօսքով՝ քննադատութեան իբր մի միակ տիպար — օրինակ ներկայացուած Մարտին վրայ, որ այս գեղեցիկ խօսքերուն առանց փաթիլի իսկ դիտողութեան մը՝ լուծեամբ իւր հաւանութիւնը կու տայ. Mitgefanden, mitgehangen! «Գոյութիւն չունեցող» քննադատութիւնն իսկ կը պահանջէ՝ որ նոյն յօդուածին բնաբան դրուի՝ «Իմ քննադատներուն» կամ «Մարիամ խաթիսեան եւ քննադատութիւնը» վրան զի իսկպէս անձնական պաշտպանութիւն մըն է զոր կը քրէ Տիկին հեղինակը, եւ — ցուալի է, շատ անցալի կըրտով. վրան զի Մարտին իսկ տարուած է «Ժանօթ ութեամբ», մը ներկայանալ այսպիսի արշաւանքները սահմանաւորելու։

4. Թարգմանութեան գեղար մը գրականութեան մէջ Արեւիքեան մայր (1895 թ. 23)՝ «Ծագիցի» ստորագրութեամբ յօդուածագիրն յորդոր կը կարգայ, թարգմանութեան նոր զարկ մը տալու. եւ փոխանակ միայն վէպեր ու նորակէպեր թարգմանելու, գիտական երկասիրութիւններն եւ երեւելի մասնագրաց գործերը հայերէնի փոխելու խորհուրդ կու տայ, Ընդհանրապէս լաւ կը պաշտպանէ իւր ինչիւր՝ յօդուածագիրը. բոլոր լաւագոյն չէր բլայր շուրն ակնադրուէն խմել զի՛նք ու անխառն։ Եւրոպայի գիտնականի մը համար միշտ անբաժնելի պիտի մնայ հետեւեալ արտահայտութիւնը. «Գիտական գործերը թարգմանելու ատենը ալ անցած է(?)», գէթ աւ. այժմ. ժամանակակից լաւագոյն գրքեր այնքան բազմութիւն են թէ հոռուական ու յունական գրականութեան հրաշակներն են զարգար լեզուով թարգմանած ունինք բաւական թուով, բայց, գծախաւարար, դուրս գիրքերու ընթերցումն անմատչելի ու խառնել(?) կը դառնայ շատերուն, ու

աշխարհաբարի ընթերցումն անհրաժեշտ պէտք մը,» եթէ, օր. ալ. միայն Վիկտորի գործոց լաւ աշխարհաբար թարգմանութիւններու շարք մը ունենար յօգուտագիրն իւր առջեւ, երբեք պիտի չխորենար «ա՛լ գառախոյ գործերը թարգմանելու ստանդ անցած է,» ըսել. վասն զի միշտ նոր աղ-գայն նոյն իսկ ամենաճարտար գործերուն համար «չստանալ» գրութաններն օրինակ եղած են եւ — պիտի ըլլան, իսկ եթէ շատ մը երկարութեանց դրաբար թարգմանուած ըլլալուն համար՝ հարկ կուտը չէ աշխարհաբար թարգմանութիւնը, յօ-գուտագիրն՝ «բը-բը քրիւ-քր ընթերցո՞ւն ա՛ն-տալէլ... քրտառն,» բայցազանչութիւնը լուսաւ-որութեան պէտք ունի. Թայց որ այն դրաբար թարգմանութիւնները քր-բը-քրտառն աւելի մէյ մէյ քրիւն էին — քիչ շատ անցող — ժամանակին հոսանքին համեմատ, քան իրական պիտոյից գահացում։

5. Գոտառն-Բաբեր. Արեւելեան Մամուլ (1895, Թ. 23 եւ 24) մէջ կը շարունակուի խա-լատուր ԲՏԵ. 8. Վարդանեանի Ժողովրդական բա-ւերու հասարակարգ. բայց (այս անիծեալ Բայցը մը ամէն ձեռնադրութիւններէ գծապատարար անբաժին ❸) այսբանական շարագառութեան պակասութիւնը, եւ շատ բաւերու իմաստից (նոյն իսկ մեկնութեան հալաւամբ) մոռ-ժ մոռ, կը նշանակենք թէ մեծ թերութիւն է այսպիսի օգ-տակար բաւերացանքն։ Եւ շատ մը յայտնի ձայ-նագրութեան վերապահին կան. շատերն մէկը. 61-րդ բաժ. «անդ» ճառաղցոյ բաժ. գիրի կը նշա-նակէ, րճ. «բաւեր»։ Եւ համարեալ թէ ինչ պիտի ըլլայ «անոյ» բաւեր. վասն զի այս նշա-նակութեանը՝ բայց «անը» գրուած, կայ ուրիշ գաւառական մը մէջ ալ. նոյնպէս ի խորհուր. համեմատ «անիւթ» անիւթ չափի, եւայլն։

6. Գր. Ա. Բալանթարի «Ստուռ», անուն եր-կարիւթիւնն՝ որ հանուած էր Մալ լեզուէն, քանի մ'ամուսն մէջ պառած ըլլալով՝ երկրորդ տպագրութեան արժանապատ. Պարագայից բերմամբ՝ կը յուսանք եւ մաղկենք Հեղինակին երկարութե-թեան նորանոր տպագրութեանց երկայն շարք մը։

7. Մալի 1895, Թ. 141, կը կարգանք թէ պրոֆեսոր Անդրեաս Արծրունի՝ իւր 1894ին գէպ ի Արարած կատարած ծանապարհորդութիւնը հրա-տարակած է Բերլինի Աշխարհագրական ընկերու-թեան տեղեկագիրներուն մէջ՝ «Reise nach Süd-Kaukasien», վերնագրով. Գր. Արծրունի հարեւ-անցի կերպով նկարագրելով Պակտան բնակի հարստութիւնները, մանրամասն կանգ կ'առնու-մբէ եւ Փոքր Մասիսներու երկրաբանական կազ-մութեան վրայ. Զանապարհորդը մինչեւ Փոքր Մասիսի զագաթն էրէր է. քանի որ գրեթէ ամե-նակն շքեղեւած երկրի մը երկրաբանական քննու-թիւնն ստանձնողն է Ասէնի (Aix) համալսարանի հայ պրոֆեսորը, լիպոյս եղբ արգիւթիւնը մեծ-ապէս պիտի հարստանայ։

8. «Արեւոյ դրոփերուլըը հանրէ» Զաւալի երեւոյթ մըն է գեղարեսնական թերթերու պակասութիւնն մեր գրականութեան մէջ. բայց աւելի ցուալի՝ երբ եղածներն իսկ յարգել չի

գիտեր հասարակութիւնը. Գր. Գուլամիրեանց քանի մը տարիէ ի վեր՝ զոնէ տարին 2 գիրք հրա-տարակելով՝ կը շնորհ գեղարեսնական ճաշակը զարգացնեն, բայց որչափ սխալ է այս օրեւ լոյս տեսած վերջին հատորին մէջ կարգաւ թէ հրա-տարակիչը՝ Գուլ-Լուր-Բեւ Գուլամիրեան պատ-ճառաւ պիտի ստիպուի դադարեցնել այս հրատա-րակութիւնը. Պէտք է եւ հարկ է՝ եւ հարկն ճիշ-մ'ընել եւ կարելի միջոցներն հայթայթել՝ Գր. Գուլամիրեանցի գիրութիւն տալու համար. Անիւշ չին մըն է որ կը վճարուի՝ այս տարին 2 անգամ՝ հրատարակուող գեղարեսնական հրատարակութեան համար. Զպագրութեան գեղեցկութիւնն եւ պատ-կերներուն գրեթէ մեծ ազդն մասին ազդեցին կիւ-րիշներու վճռին գործոց լուսատեպ օրինակու-թիւնն յորդ որպէս եւ ըլլալ, այսպիսի երկար-րութեան մը երկայն կեանք տալու. Զուսմաք թէ եւ յայտ՝ կ'իրականանայ մը բաղանջը։

9. An armenian Journalի մէջ 1895, Թիւ 109, կը կարգանք յօգուած մը «Այդեւն Եւ-Հայերէն Լեւոն» բնաբանով. աշխարհաբարի հա-մառոտ տեսութիւն մըն է յիսնամեայ յոբելին առ թիւ. բայց ընթերցողներու հետաքրքրութիւնը գահացրելու համար՝ յառաջ բերեց այս եայ խմբագրութեան մէջ խորհրդածութիւնը. «Մենք, կ'ըսէ հայ խմբագրութիւնը, անպայման աշխա-րհաբարեան ենք. միայն պոքեան աշխարհաբա-րեաններն կը տարբերենք (?) այնու. որ աւելի լայն՝ մտքը աշխարհաբարեան ենք. նոյն տարբերու-թիւնն ունինք Վիեննայի գարոցէն ալ որ Այսրեանիս» — Եւ (այս կ'ուզէ բռնել) տակ կը գործածէ Պարեան աշխարհաբար՝ մոռնալով թէ ինչ anomalieներու ծնուած է այն եւ որքան անկարգ աւ անկարգաւոր. Գրաբնիւ ուրիշ տեղ կը գրէ. «Պարեան աշխարհաբար բաւական ինը-մութեան հետ կը կրէ շարագառական անկարգու-թիւն. Զամենքին կ'ստեղծուի եւ անպիտող շա-րագառութեան բաւական սիրող է այդ հայերին մէջ, որ սակայն եւրոպական շարք ալ բերեմն կ'ընդունին»։ Եւ ինչ խօսած կ'ըլլար մեր պատու-նակիցն եթէ միայն այս խօսքերուն հաջորդ փոխեր, ապա թէ ոչ պարեան ըլլաւու վտանգի մէջ կ'էյ-նայ։ Վիեննական գարոցը համաժողովն չէ երբեք «պղնձեան աշխարհաբարին» զոր Գ. յօգուածա-գրէն զատ անիւշը կը ծանշան. իրմ ստուգիւ կը տարբերի Վիեննական գարոցը քանի որ չի գործ-ածեր «Զայդ ինգիր միւլ չկայ միզ այսօր» եւ «Այս յօգուած վերջացանէլու ստիպուած...» եւ-այլն։ Եւսմար տեղն է կրինել «Schuster, bleib' bei deiner Leiste»։

10. Բաղբոյր հայգիրն է. («Բաղբոյր» 1895, Թիւ 143) Կոմուհի Ա. Գիւրեանեան (ծնեալ Լա-զարեան) 48 հարիւր ուլլի կոտիկ եւ՝ Լազարեան ճեմարանը գլխիւ թէլ աշակերտներ պահելու նպատակաւ. 10.000 ու. Պետերբուրգի Հայոց եկե-ղեցիներուն, եւ 40.000 ու. 6 աղքատ եւ ծերացած կանանց ապաստանարան (ծերանոց) շինելու Հայոց եկեղեցւոյն բախին մէջ. Vivant sequentes!

* Այսինքն՝ ընդարձակ։

